ئانرات هاوبەشە لە جینۆسایدکردنی گەلی کورد

15 ساڵ لە زیندان دەباتە سەر

ئەی بەشداربووانی ڕاستەوخۆ کەی سزای خۆیان وەردەگرن ؟؟

عەلی مەحمود محەمەد

یانزەهەمین دانیشتنی , خولی کۆتایی دادگایی کردنی گومانلێکراو فرانس ڤان ئەنرات ((بازرگانی مەرگ)) , لە بەرواری 7-12-2005 , لە دادگای شاری لاهای هۆڵەندی بەڕێوە چوو . سەرەتا دادوەری گشتی دادگا , داوای لە داواکاری گشتی دەوڵەت کرد داوای سزا بکات بۆ تاوانبار .

لێرەدا بەش بەش لە وتەکانی داواکاری گشتی بڵاو دەکەمەوە , ئەو بەشانەی گرنگی زیاتریان بۆ پرۆسەکەو دۆزی بە جینۆسایدناسینی قڕکردنی کوردەوە هەیە زیاتر هەڵوێستەی لەسەر دەکەم , لە هەندێك شوێنیشدا پەرەگراف و وشەی زێدەی خۆمی دەخەمە سەر , تەنها بۆ ڕونکردنەوەی زیاترە نەك گۆڕینی واتا و بۆچونەکان .

ئانرات پەشیمان نییە لە کردەوەکانی

زۆربەی قوربانیانی ئاوڕشێنکردنی کورد بە مادەی کیمیاوی مردوونە , ئەوانەی دیکەش بە دەست نەخۆشییەکانییەوە دەتلێنەوە , نەخۆشی پێست , کوێربوونی چاو و سوتانەوەی , شیرپەنجە , تەنگە نەفەسی , ... دوای بیست ساڵ لەو کارەساتە هێشتا قوربانیان بە ئێش و ئازارەوە دەناڵێنن .

قوربانیەکانمان خەڵکی هەڵەبجە , سەردەشت , گۆپتەپە , زەردە , ئاڵوتان , ڕەشە هەرمێ , شنۆ و عەبادانن , ئەم شوێنانە بەشێوەی دڕندانە بۆردومانباران کراون بە چەکی کیمیاوی , بەشێك زۆر کەم لە قوربانیان لە دادگا ئامادە بوونە , لەوانە بەشێکیان وەك بینیتان کاریگەری چەکی کیمیاوی لەسەریان بوو , پێیانەوە دیاربوو چەکی کیمیاوی چ کاریگەرییەکە لەسەر ژیانیان داناوە .

چەندین چیرۆکی سەیرو سەمەرەی تراژیدیا ئامێز نوسراونەتەوە , هێشتا باسی جینۆسایدی کوردمان نەکردووە , ڕژێمی عێراقی لادێکانیانی وێرانکردووە , چەکی کیمیاوی تەنها یەکێك بووە لەو چەکانەی دژیان بە بەکار هێنراوە .

قوربانیان پاش ئەو ڕوداوە , لە چرکە ساتێکدا , ژیانیان بە تەواوی گۆڕاوە , نەگەڕاونەتەوە سەر دۆخی ئاسایی خۆیان , تەنانەت پاش 20 ساڵ لەم کارەساتەش هەروا دەتلێنەوە .

ئانرات قەت پەشیمانی خۆی لەوە دەرنەبڕیووە , کە بە هۆی چەکی ئەوەوە ئەم خەڵکە وایان بەسەر هاتووە .

کۆمپانیای بێگانە چەکی کیمیاوییان داوە بە عێراق , بە فرۆکەی بێگانەش بۆردومان کراوە کوردستان , ئەمانە هەموو بەرپرسن لەو تاوانە .

هەر لەسەرەتای جەنگی عێراق – ئێرانەوە , بڵاو بوەوە عێراق چەکی کیمیاوی بەکاردەهێنێت . کەسێك له ئەسپانیا و چەند ژنێك لە هۆڵەند , بە نامەیەك داوایان لە سەرەك وەزیرانی هۆڵەندا کرد , پێش بگرێت لە بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی بەرامبەر بە کورد . هەموو کەس زانیوییەتی کورد قڕ دەکری تەنها ئانرات بێ خەبەر بووە .

ئانرات گوایە نەیزانیووە لە مادەکانی چەکی کیمیاوی دروست دەکرێت

هەڵسەکەوتی دەسەڵاتدارانی عێراق بۆ هەموو لایەك ڕون و ئاشکرا بووە کە چەکی کیمیاوی لە بەرەکانی جەنگ بەکار دەهێنێت و بە هەموو شێوەو شێوازێك گەلی کورد سەرکوت دەکات .

لەگەڵ ئێران جەنگی هەبووە , لەو شەڕەدا گازی کیمیاوی بەکارهاتووە , ئەمەش بۆتە هۆی کوشتاری دەیان هەزار مرۆڤ , لەوانە هەزاران کەس کە ڕاستەوخۆ پەیوەندیان بە جەنگەوە نەبووە , خەڵکی سڤیلی ناوچەکانی جەنگ بوونە , بوونە بە قۆچی قوربانی .

کەچی ئانرات وتویەتی : من نەمزانیوە شتەکان من بەکار دەهێنرێت بۆ دروستکردنی چەکی کیمیاوی , نەمزانیوە گرنگترین کەس بوومە لە پرۆژەی چەکی کیمیاوی عێراقی دا .

گوایە لە دوای هەڵەبجە هەستی بەوە کردووە لە ئەنجامی کارەکانی چی ڕوویداوە ؟ , خۆی باسی کردووە ڕاوەستاوە لە بازرگانیکردن بە مادەی کیمیاوی , بەڵام ئەوەندە کاغەزمان هەیە بیسەلمێنین درۆ دەکات .

هەروەها وتوییەتی : تاکو ساڵی **1986** نەمزانیووە تی دی جی مادەی کیمیاوی لێ دروست دەکرێت , بەڵام تەناکا دانی بەوەدا نا , لە ساڵی **1984** کۆمپانیاکان پێیان ڕاگەیاندووە ئەم مادەیە بەکاردەهێنرێت لە دروستکردنی چەکی کیمیاوی .

لە دوای بینینی تراژیدیای هەڵەبجەش مادەی کیمیاوی پەیدا کردووە بۆ عێراق

تاوانکار دەیەوێت بڕوا بە دادگا بهێنێت ڕاچەڵەکیوە , کاتێك هەڵەبجەی بینیووە لە شاشەی تەلەفزیۆن , لەو کاتەی بە چەکی کیمیاوی لێی دراوە . کەچی دەبینین پاش لێدانی هەڵەبجەش دەستی لە بازرگانی کردن بە چەکی کیمیاوی بەرنەداوە , مادەی پێیان فرۆشتووە و , کەل و پەلی بردووە بۆ دەزگای بەرهەم هێنانی مادەی کیمیاوی موسەنا .

لە جەنیوەری **1989**دا , لە کاتی گیرانیدا لە ئیتاڵیا , پارچەیەك ڕۆژنامە لە گیرفانی گیراوە , سەردێری وتارەکەی ناوی , لەسەر چەکی کیمیاوی عێراقی بووە و نەخشەی دەزگای موسەناشی لەسەر بووە . ژنەکەی ئەنرات شایەدی لە سەر دەدات بەوەی ئەم ڕۆژنامەیە بەردەوام ئانرات خوێندێتیەوە , ئەمەش دەربڕی ئەوەیە ئانرات ئاگای لە هەموو هەواڵەکان عێراق و جیهان هەبووە .

ئانرات لە تەلەفزیۆنی نۆڤا(هۆڵەندی) وتویەتی : پاش بینینی لێدانی کارەساتی هەڵەبجە , وازم هێناوە لە بازرگانی کردن بە مادەی **TDG** .

بەڵام ئەو زانیاریانەی ئێمە لامانە , بە بەڵگەوە دەریدەخەن ناوبراو تاکو پێش گرتنی لە ساڵی **1989** , هەر خەریکی ئەم کارە بووە . مانگەکانی **9** بۆ **11** ی ساڵی **1988** خەریکی پەیداکردنی مادەی **TDG** بووە بۆ عێراق .

کەسی تاوانبار 20 ساڵە لە لێپرسینەوە خۆی شاردۆتەوە , یاسای هەناردەی ئەمەریکی پێشێل کردووە .
تەلال سەرسام ڕێکخەری پەیوەندی بووە لە نێوان ئەنرات و کۆمپانیاکانی عێراقی , شایەدی لەسەر داوە . بەڵگەمان هەیە ئانرات تاکو ئابی 1988 بە دوای مادەی تی دی جی دا گەڕاوە .
34 هەمین کاروانی کیمیاوی ئانرات بۆ عێراق , لە بەرواری 20-4-1988 گەیشتۆتە عێراق , پاش زیاتر لە مانگێك لە کارەساتی هەڵەبجە .
لە بەرواری 8-6-1988 بروسکەیەك ڕەوان دەكات و تیایدا دەنوسێت : دوو کاروان تی دی جی لە عەقەبە ماوە , لە 21-6-1988 ئەم بارانە لە عەقەبە دەکەونە ڕێ بۆ عێراق . لە بەرواری 18-8-1988 کۆمپانیایەکی ئۆردنی ڕایگەیاندووە , ئەو 2 کۆنیتەرە لە 22-6-1988 بە لۆری نێردراوە بۆ عێراق کە عەلی بدێر گواستویتیەوە . لە بەرواری 4-8-1988 لە سویسراوە هەواڵ گەیشتووە دراوەکە گەیشتۆتە دەستمان .
لە دوای کارەساتی هەڵەبجە کۆمپانیای ئەلکۆلاك ی ئەمەریکی , داوایان لە ئانرات کردووە , زانیاریان بداتێ لە سەر ئەوەی , ئەو مادانە بەرەو کوێ دەچێت , ئەنرات لە وەڵامیاندا وتوویەتی کاغەزەکان ڕێك دەخەم بۆتان .
دوای چەند مانگێك پەیوەندی بە ئەنراتەوە دەکەن , لە 10-5-1988 لە وەڵامدا نوسیوییەتی بۆ لیبریای دەنێرێت , بەڵام کۆمپانیاکە باوەڕی پێ ناکەن .
دوایی کۆمپانیایەك وەهمی نوێ دروست دەکات , تاکو بڵێت مادەکان بۆ ئەوروپا دەنێرێت , لەبەر ئەوەی فرۆشتنی ئەو مادانە بۆ وڵاتانی ئەوروپای خۆرئاوا یاساغ بوو .
بەڵگە لە بەردەستماندایە لە بەرواری 10-5-2988 , واتا دوو مانگ دوای کارەساتی هەڵەبجە , ئانرات خەریکی بازرگانیکردن بووە بەچەکی کیمیاوییەوە .
لە بەرواری 11-5-1988 کۆمپانیایەکی تازە لە مەنرۆڤیا دەکاتەوە , ئەو کۆمپانیایە 650 تەن کیمیاوی گواستۆتەوە , گوایە ئەم مادەیە بەکار دەهێنرێت بۆ کارگای قوماش .
لە نامەکانی تاناکاش باسی ئەوە کراوە , ئەم مادانە زۆر قازانجی هەیە , ئەمە بە بەڵگە نامەوە لەبەردەستماندایە بە مێژووی 22-3-1988 .
لە 14-7-1988 تەناکا وتوییەتی : من تاقەتم نییە هیچکە کاتی خۆم بەم کارە چەپەڵەوە بە فیڕۆ بدەم .
لە بەرواری 28-7-1988 , لە میوانخانەی ڕەشیدەوە , فاکسی ناردووە بۆ سویسرا تیایدا داوایکردووە شوێنەکەی بەنهێنی بمێنێتەوە .
لەبەرواری 18-8 -1988 پەیوەندی بە تاناکاوە دەکات و باسی تی دی جی کردووە لە گەڵیدا , بە تەناکاشی وتووە : شوێنەکەی بەنهێنی بمێنێتەوە .
لە ناوەڕاستی جەنیوەری 1989 باسی مادەی تی دی جی کردووە لەگەڵ کۆمپانیای کۆلاك , بەڵام هەردوولا لەسەر نرخ ڕێك ناکەون , بە کۆلاکی وتووە دەتوانم ببم بە نوێنەرتان لە ئەوروپا ؟, وتوییەتی سویسرا و سەنگافورە دوا وێستگەی مادە کیمیاوییەکانە . بەم شێوەیە دەبینین تاکو پێیکرا بازرگانی بە گازی مەرگەوە کردووە , ئێستاش دەڵێت هەڵەبجە کاری لێم کردووە , ئەمەیە بازرگانی مەرگ .

بازرگانە ئازاكەی سەدام

حكومەتی عێراق گرنگیان بەم پیاوە داوە , خانویان لە شوێنی گرنگ (شەقامی حەیفا) بۆ دابین كردووە , ئەو شەقامەی خۆشترین و ئارامترین شەقامەكانی بەغدایە .
بەهۆی ئەوەی دەزگاكانی ڕاگەیاندن زۆر گرنگیان پێی داوە , بۆیە حەسانەوەی نەبووە , بە گوێرەی وتەی شایەدحاڵەكان , ناوبراو پەیوەندی بە كەسانی بەهێزی ناو دەسەڵاتدارییەتی عێراقییەوە هەبووە , ناسنامەی عێراقییان پێی بەخشیووە , ناویان ناوە پیاوە ئازا شت فرۆشەكە (فارس بزاز).

سەرچاوەی بەڵگەنامەكان

گەڕاوین بەدوای دادگاییكردن و شێوازی تاوانباركردن بە تاوانی جینۆساید و تاوانكارانی جەنگ لە كون و كەلەبەری دادگاكانی جیهان . زۆربەی بەڵگەنامەكانمان لەدەرەوەی وڵات پەیدا كردووە , لە زۆربەی وڵاتان فەرمانڕەوایان بە گەرمی وەڵامیان داوینەتەوە و هاوكاریمانیان كردووە .
بە وتەی پارێزەرانی ئانرات **250** فایل ئامادە كراوە (لە داهاتوودا ئەم هەموو فایلە ئەگەر بخرێتە سەر كاغەز و بكرێت بە پەرتووك , كە بڕیار هەیە لە دۆستێكی هۆڵەندییەوە بە ئەنجام بگەیەنرێت , دەبێتە هەنگاوێك بەرەو بە دۆكۆمێنت كردنی جینۆسایدكردنی گەلی كورد) .
دەیان قوربانی و شایەدحاڵ بەشداریان كردووە لە لێكۆڵینەوەكان , دەیان فلیم و كاسێت و بەڵگەنامەی بانك و ڕاپۆرتی كۆمپانیا و دەوڵەتان لە بەردەستدایە , سەرباری چەندین پەرتووك و ڕاپۆرتی دیكە لە لایەن ناوەندە جیهانییەكانەوە لە ساڵانی **1980** بە دواوە دەرچوونە لەسەر پێشێلكارییەكانی مافی مرۆڤ لە عێراق .

كۆمپانیاكانی دیكە چیان لێ دەكرێت

پارێزەرانی ئانرات باس لەوە دەكەن هەردوو كۆمپانیای مێخەڵبی و كەی بی سی هۆڵەندیش چەكی كیمیاویان فرۆشتووە بەعێراق , بۆچی ئەوانیش ناهێننە پای دادگاییكردن , بەڵام دوای لێكۆڵینەوە بۆمان دەركەوتووە لە دوای ساڵی **1984** ەوە , ئەم دوو كارخانەیە هیچیان بە عێراق نەفرۆشتووە .
تاكو ساڵی **1984** تی دی جی لە لایەن كۆمپانیای كەی بی سی یەوە فرۆشراوە بە عێراق , مێڵغەمبیش بەهەمان شێوە تاكو سەرەتای **1984** تی دی جی فرۆشتووە بە عێراق , لە دوای ئەو مێژووەوە فرۆشتنی تی دی جی یان ڕاگرتووە بە عێراق . بە هەمان شێوە (فینك) یش لە سویسرا ناتوانین ڕۆڵی بەراورد بكەین بە ئانرات .
بۆیە ئەمڕۆ ئانرات بە تەنها لەبەردەم دادگایە , داهاتووش تاوانباری دیكەمان بۆ دەدۆزێتەوە .

بە کام یاسا دادگایی بکرێت؟

یاسای نێودەوڵەتیمان هەیە بۆ دادگایکردنی ئەنجامدەرانی جینۆساید , لەبەر ئەوەی کردەی جینۆساید , لە وڵاتێکدا ئەنجامدراوە , خودی وڵاتەکە بۆ خۆی ئەنجامدەرێتی , بۆیە ناتوانیین لەم بوارەدا کەڵك لە یاسای عێراقی وەربگرین , لە ڕوی یاساییەوە ئاساییە بە یاسای هۆڵەندی سزای تاوانبار بدەین , لە مێژوودا نموونەمان هەیە بۆ ئەم کارە سودی لێوەربگرین . هەڵوێست و ڕوانگەی ئێمە بۆ یاسای نێو دەوڵەتی نویٚ نییە , لە زۆر شوێن یاسای نێونەتەوەیی بەکار دەهێنرێت , لە کاتێکدا ئەگەر یاسای ناوخۆیی چارەسەری کێشەکە نەکات .
بۆ ئەم کێشەیە پێویستە سەیری هەندێك بڕیار بکەین کە دادگا نێو دەوڵەتییەکان داویانە لە ڕابردوودا , نموونە دادگا نێو دەوڵەتییەکانی ڕواندا و یوغسلافیا . گرنگ ئەوەیە پایەی یاسایی بدۆزینەوە بۆ سزادانی کەسێك بەشدار بووە لە تاوانی جینۆساید و جەنگ . یەکێك کە هاوبەشی دەکات لە ئەنجامدانی جینۆسایدکردنی کۆمەڵێك , دەبێت بزانێت ئامانجی چی بووە لەم کارەیدا . بە بڕوای حکومەتی هۆڵەندی کەسێك بە یاسای نێو نەتەوەیی سزا بدرێت , دەوڵەتی هۆڵەندیش هەمان بڕیاری دەبێت لە سەری .
ئامانجی تاوانبارانی سەرەکی جینۆسایدکردنی کوردی عێراق بووە , ئانرات ناتوانێت چاو بنوقێنێت , بە بەهانەی ئەوەی گوایە نەیزانیووە دەوڵەتی عێراقی کورد جینۆساید دەکات , بەرگری کردن لە قڕکردن ئەرکی هەموو حکومەتەکانی جیهانە . هەرچەندە یاسای نێونەتەوەیی دژ بە جینۆساید , تاکو ئێستاش بۆشایی زۆری تێدایە و چارەسەری هەموو کێشەیەك ناکات , پێویستە لە لایەکەوە ئەو یاسایە دەوڵەمەند بکرێت , هاوکات لە لایەکی دیکەوە بکرێت بە یاسای نیشتمانی وڵاتەکان .
مادەکانی ئانرات لە نێوان ساڵانی **1986–1988** داوییەتی بە عێراق , تاوانی جینۆسایدی پیٚ ئەنجام دراوە , کەسێك تاوانبار ناکرێت ئەگەر چەقۆیەکی بچووکی پیٚ بێت و بیدات بە کەسێك سێوێکی پیٚ پاك بکات , بەڵام ئەمە وا نییە , ئانرات چەکی کۆمەڵ کوژی داوە بە عێراق , تاوانبارانی سەرەکی جینۆساید , زانیویانە ئەنرات بەشدارە لە تاوانەکەیان , بۆیە لە ساڵی **1989** ەوە داڵدەیان داوە و پاراستویانە , تاکو ئەوکاتەی دەسەڵاتەکەیان ڕوخاوە .
ئانرات ڕێنوێنی عێراقی کردووە بۆ دروستکردنی دەزگای کیمیاوی . لەبەر ئەوەی چەکی کیمیاوی پێشتر دژ بە ئێران بەکار هاتووە , پێشبینی کراوە ڕۆژێك لە ڕۆژان دژ بە کوردیش بەکاربهێنرێت . کەواتە ئانرات یارمەتی دروستکردنی چەکی کیمیاوی داوە , بۆیە بەشدارە لە ئەنجامدانی تاوان .
ئایا ئانرات لە حکومەتی عێراقی نەپرسیووە ئەم مادە کیمیاوییە چی لیٚ دەکرێت ؟ ئەگەر نەشی پرسی بێت ئەوا عەمدەن تاوانبارە .

ئانرات زانیوییەتی بە چەکی ئەو کورد قڕ دەکرێت

هەموو ئەو مادە کیمیاوییەی ئانرات فرۆشتوییەتی بە عێراق , هەر هەمووی بەکارهێنراوە ,ئەو زانیوێتی ئەم مادانە, لە دروستکردنی چەکی کیمیاویدا بەکار دەهێنرێت , بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی بەرامبەر خەڵکی کوردستان , بەشێکە لە

ئەنجامدانی تاوانی جینۆسایدکردنی گەلی کورد , بۆیە ئەنرات تاوانبارە بە بەشداریکردن لە ئەنجامدانی جینۆسایدکردنی گەلی کورد .

ئانرات دەبێت زانیبێتی ئەم مادە کیمیاویانە دژ بە کورد بەکاردەهێنرێت , زۆر بەڵگەمان بە دەستەوە هەیە , کە لە مانگی 3 ساڵی 1988 ەوە دەیزانی سەدام و عەلی کیمیاوی و حسێن کامل نەخشەی لەناودانی کوردییان داڕشتووە . پێش تاوانی هەڵەبجەش ئەنرات تاوانبارە بە تاوانباری جەنگ , لەبەر ئەوەی زانیویەتی ئەو مادانەی ئەو لە جەنگی ئێران – عێراق بەکار دەهێنرێت . بە پەیداکردنی مادەی سەرەتایی کیمیاوی و کەلوپەلی بەرهەم هێنانی , عێراقی هان داوە بۆ بەرهەم هێنانی مادەی کیمیاوی .

یەکێك تاوانبار بێت بە جینۆساید , کەسێك نییە هەموو رۆژێك لە دادگاکان ببینرێت . ئەمەش دەربڕی ئەوەیە دەبێت بە زویی سزاو دادگایی بکرێت .

چۆن باوەڕمان هەیە یوگسلافیا بەشێك لەخەڵکی بۆسنەی لەناوبردووە , بەهەمان شێوە , عێراقیش هەمان کاری وای کردووە بەرامبەر بەکوردەکان , هەروەها چۆن لە رواندا ڕێگە گیراوە لە گەیشتن بە داوو دەرمان بە هاووڵاتیان , لە کوردستانیش هەمان کار ئەنجام دراوە , هەردوو نموونەی یۆگسلافیاو رواندا لە کوردستان پێکەوە بە ئاشکرا دەبینرێن .

توانای عێراق لە بەرهەم هێنانی خەردەل لە ساڵی 1987 ڕۆژانە 10 تەن بووە , کاتی واش هەبووە توانای 8تەنها تەن بووە .

نامەی فەرمی دەوڵەتی عێراقی هەیە , تیایدا دەڵێن چەکی کیمیاوی باشترین ڕێگایە بۆ پاککردنەوەی گۆڕەپانی جەنگ .

دوای ڕوخانی سەدامیش ویستویەتی بازرگانی گومان لێکراو بکات

لە راچێتەی گومرگەکانی ئەمەریکاوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت , کە ئانرات زانیوییەتی شوێنی کۆتایی مادەی کیمیاوییەکە بەغدایە , بۆیە هیچ گومانێکمان لەمەدا نییە .

لە دوای لێدانی هەڵەبجە , کە گوایە کاریگەری لەسەری داناوە , 3 کاروانی دیکە مادەی کیمیاوی ناردووە بۆ عێراق , لەوانە 2 یان بۆ سامەڕا بوونە .

تەلاڵ سەرسام و سەعدوالله فەتحی لە نێوان ئەنرات و کارگا کیمیاوییەکان عێراق هێڵی پەیوەندی بوونە , بۆ ئەم مەبەستە کۆمپانیایەکی وەهمییان دروست کردووە بەناوی سورخییەوە , وەك بەیەکگەیەنەرێك لە نێوان ئانرات و کارگا کیمیاوییەکان عێراق .

لە دوای ڕوخانی بەعس لە ساڵی 2003 کە گەڕاوەتەوە هۆڵەند , ئەو تەلەفۆنەی بەکاری هێناوە لەژێر کۆنترۆڵ و چاودێریدا بووە , هێشتا وازی نەهێناوە , ویستوییەتی بەشێوەی پێچ و پەنا بازرگانی بکات .

چەندی بە عێراق فرۆشتووە؟ ئەگەر ئەم تاوانە بەرامبەر بە هۆڵەندە ئەنجام بدرایا چی دەقەوما ؟

ئانرات کۆی گشتی **1116** تەن مادەی تی دی جی فرۆشتووە بە عێراق . بۆ یەکەمجار **163** تەن لە مەوادەکەی بەکارهێنراوە . لە هەردوو مادەی تی دی جی و سی ئێل **2** گازی خەردەل دروست دەکرێت . ئەم گازە لە خورەم شەهر و هەڵبجە بەکارهێنراوە .

پێشبینی ئەوە بکەن لەم وڵاتە , ئەم هێرشە کیمیاوییە ئەنجام بدرێت , لە پڕ خەڵك فرۆکە لە ئاسمان ببینێت , پاش تەقینەوە چاویان بە دوکەڵ بکەوێت , خەڵك نەیزانیووە بۆنەکە دەبێتە هۆی مردییان , دەبینیین مناڵەکان چاویان خراپ دەبێت و گیانیان دەخورێت و پێستیان بلّق دەردەهێنێت , هاوار دەکەن ڕابکەن , هەموو ڕادەکەن , شار بەجێ دەهێڵن , کاتێك شار بەجێ دەهێڵن , دەبینن لەسەر ڕێگاکان خەڵك کەوتوونە و مردوونە , ئایا ئەمە پێشبینی دەکرێت لەم وڵاتە ؟.

خەڵك بە درێژی باسی ژیانی خۆیان کرد لێرە , باسی هەموو دەردو مەینەت و نەخۆشی و زیانەکانی خۆیان کرد , بە داخەوە ڕۆژە خۆشەکان زوو دەڕۆن , بەڵام ڕۆژە ناخۆشەکان پاش دوو دەیە شوێنەواریان هێشتا بە بێ چارەسەرکردن ماوەتەوە .

پیشاندانی فلیم

هاوکات لەگەڵ خوێندنەوەی ڕاپۆرتی ئامادەکراوە , فلیمێکی دۆکۆمێنتیش ئامادە کرابوو , ئەم فلیمە سەرباری ئەوەی هەموو بەڵگەکانی پێشتر ئامادەکرابوون , **40** هەزار ئیرۆی تێچوو . لە نمایشی فلیمەکەوە دەرکەوت مامەڵە کردن لەگەڵ مادەی کیمیاوی , دابەش کراوە بەسەر چوار قۆناغدا . لەسەرەتادا چەند ڕستەیەك لە سەر زاری ئەنراتەوە بڵاو دەکاتەوە :-

ئانرات : منیش نەمفرۆشتایە یەکێکی دیکە دەیفرۆشت .

ئانرات : کاتێك دیمەنی هەڵبجەم بینی پێی ڕاچەڵەکیم , من بەرپرس نیم بەرامبەری .

– قۆناغی یەکەم کڕینی مادەی یەکەمین .

ئانرات لە کڕینی مادەی کیمیا درۆی کردووە لەگەڵ کۆمپانیاکان , گوایە شوێنی کۆتایی سویسرا یان میسرە , لێ لە ڕاستیدا بەغداو عێراقە , هەروەها لە بەکارهێنانیشی درۆی لەگەڵ کارخانەکان کردووە , نموونە وتویەتی بۆ باشترکردنی بەنزین بەکاردەهێنرێت , سەرباری مادەی کیمیاوی کەل و پەلی دیکەشی ناردووە کە کارگای کیمیاوی پێ دروستکراوە , یاخود بەکارهێنراوە بۆ پاشەکەوت کردنی بەرهەمی کیمیاوی . ئانرات کۆی گشتی **34** بار مادەی کیمیاوی ناردووە بۆ عێراق .

مادەکان بریتی بوونە لە (**LGS TMP-POCL3-PD3-HF-TDG**).

– گواستنەوە .

له گواستنەوەی مادەی کیمیاوی و کەلوپەلەکان , دەیان بانك و کەس و دەزگا و کۆمپانیای گواستنەوە و گەیاندن بەشداربوونە , نموونە فینك هاوولاتی سویسرا , بەشداری کارای هەبووە , له جێبەجێکردنی کارەکان له ڕێگەی بانکەکانی سویسراوە .

له لایەن حکومەتی عێراقەوە , کۆمپانییایەکی وەهمی ساختە دروستکراوە , بۆ پەیوەندی بە ئانراتەوە , بەناوی کۆمپانیای سورخییەوە .

نموونە کاروانی ژمارە 7 ی , له ژاپۆنەوە ناردووە بۆ ترێستی ئیتالی , لەوێشەوە بە نهێنی نێردراوە بۆ بەغدا چووە .

له بەلتیمۆری ئەمەریکاوە بۆ ڕۆتەردام له هۆلەند , لەوێوە بۆ بەندەری عەقەبە , دوایی نێردراوە بۆ بەغدا .

4 کاروانی دیکە له بەلتیمۆرەوە , له ڕێگەی ڕۆتەردامەوە نێردراوە بۆ بەغدا .

ئانرات کۆمپانیایەکی وەهمی دروستکردووە , بۆ گەیشتنی پارە و ڕەوانکردنی کەرەسەو مادەکان بۆ عێراق , بە ناوی (Compuinies Inc .sa) . هەموو دراوەکان بە ساختەو نهێنی دەهاتنە سەر ژمارەی بانکەکان , هەندێك جار له ڕێگەی لۆکسمبۆرگەوە ئەنجام دراوە .

ئەو دوو کۆمپانیا ژاپۆنی و ئەمەریکیەی ئانرات زۆر مادەی کیمیای لێ کڕیوون بریتین له :

SORG ژاپۆنیی , Alcolac ئەمەریکییە .

کۆمپانیای ئەلکۆلاك ئەم مادانەی فرۆشتووە بە ئانرات , بڕیار وا بووە بۆ کارگای قوماش بێت , کەچی له کارگای سوتاندنی مرۆڤەکانی هەڵەبجە بەکاری هێنراوە .

دوای لێدانی هەڵەبجە بە 50 ڕۆژ , له بەرواری 7–5–1988 له بەندەری عەقەبەوە , کاروانی مادەی کیمیاوی نێردراوە بۆ عێراق , له سویسرا پارەکەی دراوە .

– دروستکردنی .

له عێراق 10 کۆگای هەڵگرتنی چەکی کیمیاوی هەبووە .

هاوکات دوو جۆر کارگای چەکی کیمیاویش هەبووە له عێراقدا ئەوانیش بریتین له کارگای دروستکردنی چەکی کیمیاوی , کارگای پڕکردنی گولەکان و ئامادەکردنی .

کارلێکردن و ئاوێتە کردنی مادە کیمیاویەکان , بۆ بەرهەم هێنانی خەردەل , هاوکێشەکەی بەم شێوەیەی خوارەوە بووە :

TDG 1+Socl2 1 = Mostergas 1

TDG 1 + Pcl3 1= Mostergaz 1

ژمارەی 1 = 1بەرمیل .

کارگاو دامەزراوە کیمیاوییەکان زۆر شاراوەو نهێنی بوونە , تەنانەت کەسە نزیکەکانی دەسەڵاتداریەتیش بۆیان نەبووە لێی نزیك بنەوە , نموونە فڕۆکەوان قەیسی باسی ئەوە دەکات , بۆ ئێمەش یاساغ بوو بەسەر کارگا کیمیاوییەکان بفڕین , نموونە ناوچەی حەبانییە ناوچەی دژە فڕین بووە .

– بەکارهێنانی .

پیشاندانی ئەو شوێنانەی له لیستی تاوانەکاندان له پێشەوەیان فڕۆدگاکانە . ئەو فڕۆدگایانەی فڕۆکەیان لێوە هەڵساوە بۆ بۆمبارانکردنی کوردستان , ئەوانەش بریتین له : فڕۆدگاکانی (ئەلحوریە – ئەل بەکر – ئەل ڕەشید – ئەل تەقەدوم , ئەل حەبانییە).

فرۆکەی میراجی فەرەنسی و سیخۆی ڕوسی بەکارهێنراون و بەشدارییان کردووە لە قەلاچۆکردنی خەڵکی کوردستان و ئەنجامدانی هێرشە کیمیاوییەکان بۆ سەر کوردستان , سەرباری بەکارهێنانی خومپارەو تۆپ و کاتیۆشا و کۆپتەر .

سەدای شێخ وەسانان تەنها لێرە دەبیسترێت

لە بەرواری **16-4-1987** , گوندی شێخ وەسانان کەوتە بەر پەلاماری چەکی کیمیاوی , ئەوانەی یەکسەر نەبوون بە قوربانی , بە تراکتۆر و ئۆتۆمۆبێل و بە پێ هەڵدێن , خۆیان دەگەیەننە نەخۆشخانەی هەولێر , شەوی دووەم لە نەخۆشخانە , لە کاتێکدا هێشتا برینەکانیان تۆمار نەکراوە , لە لایەن هێزەکانی ئاسایش و هەواڵگرییەوە بردراون و بە کۆمەڵ کوژراون , لە دوای ڕاپەڕین لە گۆڕی بە کۆمەڵ بە هۆی جل و بەرگەکانیانەوە ناسرانەوە .

عەلی حەسەن مەجید جەلادەکەی گەلی کورد

عەلی حەسەن مەجید لە بەرواری **20-6-1987** بڕیاری ژمارە **4008** ی دا , بە گوێرەی ئەو بڕیارە , هەموو ئەو گوندانەی پێشمەرگەی تێدایە لە بوونی خەڵك و هەموو جۆرە زیندەوەرێك پاك دەکرێتەوە , بوونی مرۆڤ و ئاژەڵ لەو گوندانە یاساغ ڕاگەیەنرا .

فەرمانی ئەوە جاڕدرا , فەرماندەکان ئازادن لەوەی هەر کاتێك بیانەوێت بۆردومانی ئەو ناوچانە بکەن و زۆرترین ژمارەی خەڵك بکوژن . هەموو یاسایەك ڕاگرترا (هەرچەندە خۆی نەبووە), عەلی حەسەن مەجید لە سەروی یاساوە دانرا .

قڕکردنی کورد دواتر لە ژێر ناوی ئۆپەراسیۆنەکانی ئەنفال بەشێوەی دڕندانەتر بەردەوام بووە . لە قۆناغی ئەنفالدا بڕیار وابووە , هەرکەسێك لەو ناوچانە بگیرێت دەبێت لە ملی بدرێت .

هەڕەشەکانی عەلی حەسەن مەجید بە دەنگی خۆی بەڵگەی ئاشکراو هاشا هەڵنەگری جینۆسایدکردنی گەلی کوردە , ئەمەش مشتێك لە خەرواری ئەو هەڕەشانە ((هەموویان کیمیاباران دەکەم , هەمویان بگوازنەوە , بە کیمیاوی لێیان بدەن , هەموو دەکوژم , نێودەوڵەتی چی دەڵێن ؟, جەلال تاڵەبانی ویستوییەتی **1** ڕۆژ مفاوەزاتی لەگەڵدا بکەین , تاکو خۆی وەك ڕزگارکەر بە کورد نیشان بدات , بەڵام ئەو شانسەمان نەدا پێی .....)) .

لوغمیش چەکێکی قەدەغەکراوی دیکەی قڕکردنی کوردە

تەقاندنەوەی کانییەکان , خانوڕوخاندن , سوتاندنی دارستان و ڕەزوباغ , لوغم ڕێژکردنی گوندەکان کارنامەی بەعس بوو لە کوردستان .

حکومەتی عێراقی بەملیۆنان لوغمی لە دەوروبەری ناوەندە سەربازی و گوندەکان چاند , لە ساڵی **1991** بە دواوە کێشەی گەورەی دروستکرد , بە تایبەت بۆ جوتیاران , ئەمەش بە تاوانێکی گەورە دەژمێردرێت بەرامبەر بە خەڵکی سڤیل .

هاوکات بۆ خۆی ڕێگریشە لە بەردەم ئاساییکردنەوەی ژیان لە لادێکان , تاکو ئێستا قوربانی زۆری لێ کەوتۆتەوە .

کەمپەکان دۆزەخی جەماوەر

ئاماری ساڵی 1987 , بۆ ئەوە ئەنجامدرا , خەڵکی گوندەکان لە ئۆردوگاکان نیشتەجێ بکەن , ئەوانەی خۆیان نەدا بە دەستەوە لێپرسینەوەیان لەگەڵدا کرا , یاخود بەر شاڵاوی ئەنفالەکان کەوتن , پاش خاپور کردنی هەزاران گوند , سەرجەم دانیشتوانەکەیان لە ئۆردوگاکان کۆکردەوە , لەو ئۆردوگایانە ژیان زۆر سەخت بوو .

ئۆردوگاکانی شۆڕش , کەمپەکانی گردەچاڵ –جێژنیکان – بەرحوشتر سەربازگای مرۆڤەکان بوون .

ئۆردوگاکانی ناوچەی هەولێر باری ژیان تیایدا خراپتر بوو لە ئۆردوگاکانی ناوچەی سلێمانی , بای ساردی ئۆردوگای گردەچاڵ , هەر 100 خێزان 1 ئاودەستیان بەر دەکەوت , ئەمە لە شێوەی سەربازگەی مەرگی نازییەکان بوو .

جەژنیکان زیاتر لە نیوەی گۆڕەکانی , قەبری منداڵان بوو , ئەمەش دەربڕی ئەوەیە , منداڵان بە کۆمەڵ مردوونە لەم ئۆروگایانە, بەهۆی خراپی ژینگەی ژیان و خۆراکەوە .

ئۆردوگاکا بە تەلەبەند دەورە درابوون , نەخۆشی و هەژاری و بێکاری بە بەرفراوانی بڵاو ببوەوە لە ناویان , سەربازگاو ڕەبایە دەوری ئۆردوگاکانیان تەنی بوو , بارەگای حیزبی بەعس و ئاسایشیش لە ناوی , منداڵانی دانیشتووی ئەم ئۆردوگایانە , بەهۆی کەم خۆراکی و سەرماوە بە زۆری دەمردن .

کارەساتی هەڵەبجە

بە گوێرەی شایەدحاڵێکی ئەفسەری هێزی ئاسمانی , سەدام لە کاتی هێرش بۆ سەر هەڵەبجە , هاتە بارەگایەك لەبەرەی دواوەی جەنگ , دوایی چووە سولەیمانی تەلەفۆنی بۆ سوپای عێراق کرد وتی : ئێمە سەر دەکەوین ؟.

ئەم وتەیە دەربڕی ئەوەیە , نهێنییەك هەیە بۆ سەرکەوتیان , ئەو نهێنیەش چەکەکانی ئانرات بوو کە بە سەدامی بەخشی بوو .

سەدام لە بەرامبەر کوردەکان وتی : دەبێت بە چەکی کیمیاوی لێیان بدەین . ئەو فڕۆکانەی بەشدارییان کرد لە لێدانی هەڵەبجە , لە فڕۆدگای کەرکووکەوە هەڵساون .

ڕاستە کوردەکان و ئێران پێکەوە هێرشیان کرد بۆ هەڵەبجە , بەڵام سوپای ئێران لە دەرەوەی هەڵەبجە بووە , ڕۆڵی ئێران کاریگەر نییە لەم بارەیەوە.

کێشەی کورد و عێراق ناوخۆییە , کێشەی ئێران و عێراق نێونەتەوەییە,

پێش لێدانی هەڵەبجە بە چەکی کیمیاوی , عێراق بە خەڵکی سڤیلی شارەکەیان نەگوتووە چۆڵی بکەن و خۆیان ڕزگار بکەن , ئەمە ئەرکی ئەو بووە , پاشان پاشماوەی ئەو خەڵکەیان لە ئۆردوگا سەربازگەییەکان کۆکردەوە , ژیانییان مەرگە سات بووە .

کورد مرۆڤی نمره دوو

کورد نەتەوەیەکە زمان و کولتور و جوگرافیای خۆیان هەیە , بەشێك لە ناسنامەکان لێیان نووسراوە کوردن , کوردستان دابەشکراوە بەسەر 4 پارچەدا , کوردی عێراق ساڵەهای ساڵە لە لایەن ڕژێمەکانی عێراقەوە قڕدەکرێن .
لە ساڵی 1980 ەوە , ژمارەیەکی زۆر کورد لە عێراقدا کوژراون , بە گوێرەی ڕاپۆرتی نەتەوە یەکگرتووەکان , پێشێلی بێ ئەندازەی ماف مرۆڤ کراوە لەم وڵاتە (تەرحیل , زەبروزەنگ , کیمیابارانکردن , ئەنفال) لە ڕاپۆرتەکاندا تۆمارکراون .
کورد مرۆڤی نمرە 2 بووە لە عێراقدا , بە نەخشەوە جیاکاری لەگەڵدا کراوە لە لایەن دەوڵەتەوە .
لە ساڵی 1975ەوە تەعریبی کوردستان کراوە , بە تایبەت شاری کەرکووك بە عەرەبکراوە , باشترین بەڵگە وتەکانی عەلی حەسەن مەجیدە , گۆڕینی باری نەتەوەیی باشترین بەڵگەیە , بۆ ئەنجامدانی جیاکاری نەتەوەیی لە نێوان دانیشتوانی یەك وڵاتدا .
زەقترین جیاکاری نەتەوەیی لە شاری کەرکووك پیادەکراوە , بە تایبەتی لەو سەردەمەی عەلی حەسەن مەجید کرا بە فەرمانڕەوای یەکەم لە ناوچەکە , ئەو نەیهێشتووە کورد لە کەرکووك کاریان دەست بکەوێت .
لە کاتی شەڕی ئێران – عێراقدا , ناوچەی قەدەغەکراو لە کوردستان زیادکراوە , هەموو گوندەکانیان بە بلدۆزەر ڕوخاندووە , کانیەکانیان تەقاندۆتەوە , خەڵکەکانیان گواستۆتەوە بۆ ئۆردوگا زۆرەملێکان .
ئەمە سیاسەتی ڕەگەزپەرستانە بووە , هەموو ئەمانە وایان کردووە کورد دواڕۆژی نادیاربێت لەو وڵاتە و بە مرۆڤی پلە دوو دیاریبکرێن .

ناوچەی قەدەغەکراو

لە بڕیارێکی سەرۆکایەتی کۆماری عێراقیدا بۆ دەزگاکانی ئاسایش لە مانگی 11–1985 دا هاتووە : بڕیارماندا کەس و کاری پێشمەرگە بنێرین بۆ ئەو ناوچانەی ئەوانی لێن . ئەوانەشی توانای چەك هەڵگرتنیان هەبوو , هەموویانیان زیندانی کرد . ئەمە مانای چییە ؟ ئەو پیرو پەکەوتانەیان ناردووە بۆ ئەو ناوچانەی پێشمەرگەی لێ بووە , کە پێشتر بڕیاریان دابوو ,ناوچەکانی پێشمەرگە بۆردومان بکەن , کەواتە ئەمە جگە لە بڕیاری مەرگ هیچی دیکە نییە .
لە بەرواری 20–6–1987 بڕیار دەرەچێت لە لایەن حکومەتەوە , یاساغە خواردەمەنی بچێت بۆ ئەو ناوچانەی بە ناوچەی سەربازی قەدەغەکراو دیاریکراوە , سەرۆکی یەکەکانی سەربازی ئاگادار دەکاتەوە , دەبێت بە چەکی تایبەتی ((کیمیاوی)) لەو ناوچانە بدەن , تاکو زۆرترین ژمارەی خەڵك بکوژن , ئەوانەی دەگرترێن تەمەنیان لە نێوان 15–70 ساڵە دەبێت لە سێدارە بدرێن , ئەم بڕیارانەیان هەمووی بێ کەموکوڕی جێبەجێ کردووە . بە گوێرەی بڕیارێك ئەو کەسەی لە ناوچەی قەدەغەکراو ببینرێت خائینە , خائینیش جگە لە مەرگ هیچ یاسایەك نایگرێتەوە.
بڕیاریان داوە ناوچە کشت و کاڵییەکانیان ئاوڕشێن بکرێت بە مادەی کیمیاوی , کیمیایەك بۆ کشت و کاڵ نا بۆ چاندنی مەرگ .

ئۆپەراسیۆنی ئەنفال

ئەنفال ئەو کردە سەربازییە بەرفراوانە بوو لە **8** قۆناغدا ئەنجامدرا , لە هەموو قۆناغەکانی , هەموو شتێك هاتۆتە بەردەستیان خاپوریان کردووە .
لە جەرگەیاندا کیمیابارانکردن ئەنجام دراوە , پاش کوشتاری خەڵکەکە , ئەوەی بە زیندویی ماوەتەوە گواستویانەتەوە بۆ ئۆردوگا زۆرە ملێکان . چەکی کیمیاوی بۆ خۆبەدەستەوە دان بەکاردەهێنرا . ئاوارەکانی تورکیا دەترسان بگەڕێنەوە نەوەك بکوژرێن و بکەونە بەر هێرشی چەکی کیمیاوی . لە ئەنفالی یەکەم ژمارەیەکی زۆر خەڵك لەبەر سەرما ڕەق بونەوە , لە ئەنفالی سێ کارەساتی مرۆیی خولقاوە , ناوچەی داودە کە دەکەوێتە سنووری ئەم ئەنفالەوە کەسی لێ دەرنەچووە .
لە جەرگەی ئەنفالدا چەند نموونەیەك هەیە تیایدا کوشتنی بە کۆمەڵ ئەنجام دراوە , بۆ سەلماندنی ئەمە شایەدحاڵمان زۆرە , چیرۆکی حەشری تۆبزاوە کە زیندانییەکان ناوی نان و ئاوی کەمیان داونەتێ , ئاودەست خانەیان نەبووە , زیندانەکان زێرابیان نەبووە . نگرە سەلمان یەکێکە لە زیندانە هەرە پیسەکان , ئەوەی بیستراوە و بینراوە , ئەنفالەکانی بۆ براوە , خەڵکی زۆری بە نەخۆشی و کەمخۆراکی لەم زیندانە مردوونە.
دۆکۆمێنت زۆرە بۆ سەلماندنی جینۆسایدی گەلی کورد بە تایبەت ئۆپەراسیۆنی ئەنفالی **3** . بەسەرهاتی ڕزگاربوونی تەیمور , لە دادگای لاهایش ئامادە بوو , وەك نموونەیەك لە دەیان هەزار تاوان بە فلیم نمایش کرا .

ئەم دادگاییە بۆ کوردەکان گرنگە

کوردەکان ئەم دادگایەیان بەلاوە گرنگە , بۆیە لە هۆڵەندە کوردەکان زۆر گرنگی بە دادگاییەکە دەدەن , بەردەوام خۆپیشاندان لەبەردەم هۆڵی دادگا ساز دەکەن , ئەمە وتەی داواکاری گشتی بوو .
بەڵام ئایا بە هەق ئەو دادگایە لای کورد گرنگی پێ درا ؟؟ , گرنگی کورد لە ئاست کاری بەرفراوانی زیاتر لە ساڵێکی وزارەتی داد و پارێزەرەکەی ناوەندی چاك بوو ؟ , بێشك نا .

بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی و کردەی جینۆساید

بەکارهێنانی کیمیاوی بەرامبەر بە خەڵکی سڤیلی کوردستان , لە نێوان ساڵانی **1987–1988** کردەیەکی تەواو جینۆساید بووە .
هەزاران گوند خاپور کراوە , دانیشتوانەکەی کەوتنە بەر هێرشی چەکی قەدەغەکراوی کیمیاوی , زیاتر لە **10000** کەس شەهید بوونە بە چەکی کیمیاوی و دەیان هەزاریش هەڵاتوونە بۆ تورکیا , سەرباری دەیان هەزاریش ئاوارەی ئێران بوونە .

سەدام حسێن و عەلی کیمیاوی و حسێن کامل ڕاستەوخۆ پەیوەندییان بە جینۆسایدی کوردەوە هەیە , بەرامبەر بە بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی .
سەدام و عەلی کیمیاوی پەیوەندییان بە بڕیاری بەکارهێنانی چەکی کیمیاوییەوە هەبووە , حسێن کاملیش بەرهەمی هێناوە , ئەنراتیش بە دابین کردنی مادەی سەرەتایی و ئامرازەکانی بەرهەم هێنان بەشداربووە لە کردەی جینۆسایدکردنی گەلی کورد . یەکێك لە شایەدحاڵەکان باس لەوە دەکات کە حسێن کامل بەرپرس بووە لە بەرهەم هێنانی مادەی کیمیاوی .

جینۆسایدکردنی گەلی کورد بووە بە بڕیار

دۆکۆمێنت زۆرە بۆ سەلماندنی جینۆسایدی گەلی کورد , بە تایبەت لە قۆناغی ئەنفالی 3 . هەموو کات جەنگی ناوخۆیی زەمینەی جینۆساید دەخولقێنێت , لە 20-6-1987 وە , لە لایەن ڕژێمی عێراقەوە , نیازی جینۆسایدکردنی کورد لە ئارادا بووە .
ئەو ناوچانەی کوردستان دیاریکراوە بە ناوچەی خاڵی لەژیان , ناوچەی نەتەوەی تایبەتی , ئەم ناوچانە جیاکراونەتەوە

لە ناوچە کوردییەکان تر و ناوچەکانی دیکەی عێراقی .

ڕژێم ویستوییەتی قڕی ئەو خەڵکە بکات کە کەوتوونەتە ئەم ناوچە تایبەتییە خاڵی لە ژیانانەوە , نموونەی ئەو کوردانە زۆرە کە ویستویانە گوندەکانیان بەجێ بهێڵن , بەڵام ڕێگایان لێگیراوەو پێشیان پێگیراوە , بە کۆمەڵ گیراون , کۆمەڵ کوژی گشتی منداڵ و ژن و پیرو پەککەوتەشی گرتۆتەوە , ئەمە بۆ خۆی جینۆسایدکردنی گەلی کورد بووە .
وێرانکردنی دێهات و بەکارهێنانی چەکی کیمیاوی و لوغم ڕێژکردنی لادێکان و وێرانکردنی سەرچاوەی ئاوەکان , هەموو شێوەو شێوازی جینۆسایدن .
هەرچەندە هەڵەبجە بەشێك نەبووە لە ئەنفال , بەڵکە ئەنجامی کردەی سەربازی بووە لە نێوان عێراق و ئێران .
خەڵك پرسیاری ئەوەیان کردووە, ئەوە کردەی جینۆسایدە یان نا ؟. کورد تاوانبارکراوە بە هاوکاریکردنی ئێران , بەڵام ئەوان پەلاماری خەڵکەکەیان داوە بە چەکی کیمیاوی , پاشماوەکەیان بردووە بۆ ئۆردوگاکان , پاشماوەی خەڵکی هەڵەبجەش هەمان مامەڵەی پاشماوەی ئەنفالیان لەگەڵدا کراوە , پسپۆران و شایەدحاڵەکان باسی ئەوە دەکەن , حکومەتی عێراقی ویستوییەتی هەموو کورد لەناو ببات . هەندێك پێیان وایە ئەوە جینۆساید نییە , بەڵکە ویستوییەتی تەنها هێزی چەکداری لە ناو ببات .
بەڵام هەموو بەڵگەو شایەدەکان دژ بەو بۆچونەن , گوایا خەڵکە سڤیلەکەیان گواستۆتەوە بۆ پاراستنیان .
پێناسی جینۆساید ئەوە نییە هەموو کورد لەناو ببەن , ئەوان ویستویانە بەشێکی نەتەوەی کورد لەناو بەرن , ویستویانە هێزی چەکداری کوردی لەناو بەرن بۆ ئەوەی جارێکی دیکە سەر هەڵنەداتەوە .
مەنمەنە دەڵێت حکومەت ویستویەتی هێزی چەکداری کورد لەناو ببات , بۆ ئەم مەبەستە ویستویانە بەشێك لە کورد لەناو بەرن , ئایا ئەمە بە جینۆساید دەژمێردرێت ؟.

ویستویانه کورد له چەند شوێنێك کۆبکەنەوه , ئەنفال حکومەتی بەرەو سەرکەوتنی یەکجاری بردووه , دوایی زەبروزەنگ پەرەی سەندووه , گەیشتووه بە کۆمەڵ کوژی و قڕکردن , لێپرسنەوەو پەرچەکردارەکان ورده ورده گرانتر بوونه .
زۆربەی ئەو خەڵکەی له ناویانییان داوه سڤیل بوونه , تاکو نەتوانن هاوکاری پێشمەرگه بکەن , بڕیاری چۆڵکردن و نه ژیان لەو ناوچانه , بۆ خۆی کردەی جینۆسایده.

جاش جارێکی دیکه بەڵا بۆ کورد

بەکارهێنانی یەکەی جاش , له لایەن سوپاوه, له سەرکوتی گەلی کورد , نەخشەیەکی ڕەگەزپەرستانه له پشتییەوه بووه , جاشەکان له ئەنفالدا خەڵکیان گرتووه , ئەو جاشانەی بەم کاره هەڵساون , پاڵنەری تایبەتی خۆیان هەبووه , که ترس بووه له ناردنیان بۆ بەرەکانی جەنگی ئێران –عێراق . سەرۆك جاشەکان پارەی زۆریان وەرگرتووه بۆ ئەوەی خەڵك بکەن بەجاش , تاکو نەبن به پێشمەرگه . حکومەت کوردەکانی بەکارهێناوه تاکو ئامانجەکانی خۆی پێ بپێکێت . له مێژوودا هاوکاری حکومەت له لایەن نەتەوەی زۆرلێکراوەوە نموونەی زۆره , تەنها ئەمه لەناو کورددا نییەو شاز نییه له جیهاندا .
له شریتەکان عەلی حەسەن مەجیددا باسی ئەوه کراوه , ئەگەر جاشەکان پێتان بڵێن گوندەکانیان بپارێزن , ئەوه پێیان بڵێن ناتوانین , من له ناوچەکانی ئەوان دەدەم به چەکی کیمیاوی , پێیان بڵێن بگوازنەوه دەنا هەمووتان دەکوژین , یاسای نێودەوڵەتی چی دەڵێت با بڵێت .

تەنها کوردی له ناو نەداوه

ڕژێم یەزیدی و کریستانەکانیشیان به کۆمەڵ لەناو داوه , مەتی پێشمەرگەی حیزبی شیوعییه و به ئاین کریستانه , باسی لەوه کردووه زێوه ناوچەیەکی قەدەغەکراو بووه هێرشی کراوەته سەر , تەنها هێرش نەکراوەته سەر پێشمەرگه , بەڵکه دژ به هەموو جەماوەری ناوچەکه بووه , که هاووڵاتیانی کوردی تێدا ژیاوه .
پێشمەرگەی حشع تەنها **20**٪ بیان کورد بوونه , ئەوانی دیکه پێك هاتوونه له عەرەب و کریستان و ئەرمەن و .... .
حکومەت یەزیدی و کریستانیان کردووه به عەرەب , ئەوانەی دژ بەو بڕیاره بوونه به هەڵاتویان ناساندوون , بڕیاریان داوه بیانکەن به نیشانه , تاکو ئەو دیاردەیه دوباره نەبێتەوه , هەموو ڕازی بن به عەرەب بوونەکەیان .
لیژنەی دژ به ڕەگەزپەرستی و جینۆسایدی سەر به نەتەوه یەکگرتووەکان , داوایانکردووه دیاریکردنی نەتەوه له ناسنامه بسڕنەوه , تاکو لەم دەست نیشانکردنەوه جینۆساید نەکرێن .
بەڵام ئەمەش چارەسەر نەبووه , ڕێگایەك نەبووه بۆ ڕزگار بوونی کورد له جیاکاری , چونکه کوردەکان له جوگرافیایەکی دیاریکراو دەژێن خەڵکەکەی **100**٪ کوردن .

ئانرات ئارەزووی لە هەواڵی وەرزشییە

ژنەکەی ئانرات دەڵێت : ئانرات زۆر گرنگی بە هەواڵی عێراق داوە , لەبەر ئەوەی عێراق بەشێك بووە لە ژیانی , ئینگلیزی , ئیتاڵی , ئەڵمانی , فەرەنسی , هۆڵەندی زانیووە و قسەی پێیان کردووە . بەڵام ئەنرات بۆ خۆی وتوییەتی : تەنها هەواڵی وەرزشیم خوێندۆتەوە . بەمەش دەیەوێت لە ڕێگەی وەرزشەوە خۆی لەوە بشارێتەوە , کە زانیبێتی چەکی کیمیاوی لە لایەن ڕژێمەوە بەکارهێنرابێت .

ئانراتیش ئاگای لە شەڕی براکوژی هەبووە !

ئەو زانیوییەتی مامەڵەی دڕندانە لەگەڵ کوردەکان کراوە , بە ئەنقەست بەشداری کردووە لە کۆمەڵ کوژییان , بۆیە پێویستە بەرامبەر بەم تاوانە سزا بدرێت , ئەمە پێویستی بە سەلماندنی هاوبەشی کردنی ناکات لە کردەی جینۆساید .
ئەگەر تاوانبارە سەرەکییەکانی جینۆسایدی گەلی کوردیش چنگ نەکەوتن , ڕێگر نییە لەبەردەم ئەوەی ئەم سزای خۆی وەربگرێت .
ئانرات تاوانبارە بە هاوبەشیکردن لە ئەنجامدانی جینۆساید , عەمدەن بەشداری کردووە لەو تاوانە , چونکە زانیوییەتی ئەو مادە کیمیاوییەی ئەو پەیدای دەکات بۆ عێراق , بۆ قڕکردنی گەلی کورد بەکاردەهێنرێت .
گرووپێك کەس تاوانبارن بەرامبەر بەم تاوانە , هەموو ئەو تاوانبارانەی ئەم تاوانەیان ئەنجام داوە , هەرکەسەیان دەتوانرێت بە تاك و بە جیاجیا تاوانبار بکرێن .
لە کاتێکا ئانرات وتوییەتی نازانم بارودۆخی ناوخۆیی عێراق چۆنە , کەچی بەرامبەر بە کورد وتوییەتی : کوردەکان لەناو خۆیاندا خەریکی شەڕو ئاژاوەن . باشە ئەگەر ئەو ئاگاداری گروپ و شەڕی ناوخۆیی بێت , چۆن ئاگای لە مامەڵەی عێراق نەبووە بەرامبەر بە گەلی کورد؟ .

حکومەتی عێراق بۆ کار کوردی گواستۆتەوە بۆ باشوور

حکومەتی عێراقی باسی لەوە کردووە , بۆیە کوردەکان دەگوازینەوە , چونکە لە شار کاریان بۆ دەدۆزینەوە , لە باشوور کار زۆرە . هەموو کەس ئاگای لەوە هەبووە , هەڵوێستی عێراق چۆن بووە بەرامبەر بە کورد جگە لە ئانرات .

بڕیاری قڕکردنی پارتی و یەکێتی و شیوعی

سوپا لەسەرەتادا تواناى ئەنجامدانى جینۆسایدی نەبووە , ئەو کاتەی حکومەتی عێراق بڕیاری داوە , هەموو کورد دوژمنی عێراقە پێویستە لەناو بدرێت .
بڕیار دەرچوو پارتی و یەکێتی و شیوعی لەناوببردرێن , ئەم 3 گروپە چونکە لەگەڵ سوپای ئێران هاوکاریان کردووە و هێرشی هاوبەشیان کردۆتە سەر عێراق (شیوعی ئەم جۆرە چالاکییەیان نەکرد). هەموو کات ئەم 3 پارتەی بە سیخوڕ و جاش ناو بردووە . بەرواری 20-6-1987 مێژووی یەکلاکەرەوە بوو لەگەڵ بزاڤی چەکداری و هەڵگەڕانەوە لە بڕیارەکانی بەعس .
20-6-1987 دەتوانین بە دەستپێکی جینۆسایدکردنی کورد دابنێین .
ئێمە وەك شکایەتکاری دەوڵەت ئەم مێژووە 20-6-1987 بە سەرەتای جینۆسایدکردنی گەلی کورد دەزانین , کاتی کۆتایی ناتوانین دیاری بکەین , لە مانگی 8-1988 ئۆپەراسیۆنی قڕکردنی کورد بەردەوام بووە , تەنانەت وێرانکردنی کوردستان تاکو پاش لێبوردنەکەی 6-9-1988 بەردەوام بوو , دەتوانین بڵێین تاکو ساڵی 1990 بەردەوام بووە .

دەست بەسەر سەروەت و سامان وماڵەکەیدا بگرترێت

لە ماوەی 2 ساڵی ڕابردوودا , گوێمان لە تەلەفۆنەکانی بووە بە هۆی کۆنترۆڵکردنییەوە , بۆمان دەرکەوتووە سەرمایەیەك زۆری هەیە , بەڵام تاکو ئێستا نازانین لە کوێیە .
داوا دەکەین دەست بەسەر ماڵەکەیدا بگرن . ئێمەو پارێزەری قوربانیان وەڵام بە داخوازی قوربانیان دەدەینەوە بە داوای قەرەبوو بۆ زیانلێکەوتووان .
ناتوانین بە یاسای کۆن داوای زیاتر لە 680 ئیرۆ بکەین بۆ قوربانیان, جگە لەم قوربانیانە زۆر کەسانی تریش هەن زیانیان لێکەوتووە , نموونە تەناکایە کە 110000 دۆلاری لای ئانراتە .

ئانرات خۆی لە کامیرا دەشارێتەوە

کاتێك دادوەر بڕیاری دا کامیرا ئامادە دەبێت لە کاتی خوێندنەوەی داواکەی داواکاری گشتی , ئانرات داوای ئەوەی کرد وێنەی نەگرترێت و لە چاوی کامیراوە دوور بێت , پەردەیکیان بۆی هێنا تاکو لە چاوی کامیرا بشاردرێتەوە , بەم شێوەیە ئانرات خۆی خستە پشت پەردەی شەرمەزارییەوە , لە کاتێکا لە ڕابردوو عاشقی ڕاگەیاندن بووە .

داواکردنی سزا بۆ ئانرات

داوای دانیا محەمەد داوای داواکاری گشتی و هەموو کوردە

داواکار : ئێمە وادەزانیین بە بەڵگە سەلماندمان ناوبراو هاوبەشی کردووە لە جینۆسایدکردنی گەلی کورد , هەروەها بەشداری کردووە لە تاوانی گەورەدا .

بەهۆی ئەو پێشنیار و ڕێنوێنیانەی بۆ عێراقی کردووە , دەیان هەزار کەس لەو وڵاتە مردوونە, مادەی کیمیاوییەکەی لە جینۆسایدکردنی کورددا بەکار هێنراوە . هەزاران کورد ئیعدام کراوە , کوشتنی بە کۆمەڵ , دەرکردنی زۆرە ملێی بە کۆمەڵ , وێرانکردنی لادێکانیان , لوغم ڕێژکردنی خاکەکەیان , کیمیبارانکردنی ناوچەکانیان , کە بە هۆیەوە دەیان هەزاریان لێ کوژراوە .

مادەی سەرەکی بۆ بەرهەم هێنان و دروستکردنی مادەی کیمیاوی دابین کردووە بۆ عێراق , کەلوپەلی بۆ بەرهەم هێنانی پەیدا کردووە, **1100** تەن تی دی جی داوە بە عێراق . لە دوای ساڵی **1987**ەوە تاکە کەس بووە ئەم مادانەی بۆ عێراق دابین کردووە .

بە شوێن فیلّ و ساختەکارییەوە بووە , ئادرەسی هەڵەی داوە تاکو مادەکانی بگوازێتەوە , کۆمپانیاکان نەیانزانیوە ئەو مادانەی پێیان فرۆشتووە بۆ کوێ دەچێت , لە ساڵی **1984**ەوە ئاگاداربووەو زانیوییەتی ئەم مادانەی دەچێت بۆ عێراق لە بەرهەم هێنانی چەکی کیمیاوی بەکاردەهێنرێت , لێ چاوی خۆی لە ئاستی نوقاندووە .

زانیوییەتی کورد بێ بەری کراوە لە ماف ژیان , تاکو بەرواری **3-1988** زانیوییەتی مادەکانی هاوبەش بوونە لە جینۆساید , لە مانگی **3** کارەساتی هەڵەبجەی بە چاوی خۆی بینیووە , خۆی وتوویەتی : ڕژێم هێرشی کردۆتە سەر ئەو شوێنە , کە ئەو مادەی سەرەکی ئەو چەکەی فرۆشتووە بە عێراق . سەرەڕای ئەمەش ڕانەوەستاوە لە بازرگانی کردن بە مادەی کیمیاوییەوە , لە ساڵی **1988** چەند جارێك چووە بۆ عێراق , تاکو مانگی **12-1988** لە عێراق بووە .

لە ئۆگەستی **1988** مادەی کیمیاوی بە عێراق فرۆشتووە , لە ساڵی **1989** بۆ جارێکی دیکە ویستویەتی مادەی کیمیاوی بەرێت بۆ عێراق .

گوێتان لە قسەی شایەدەکان بوو , دانیا محەمەد داوای حوکمی دادپەروەرانی لێتان کرد , داواکەی ئەو داوای هەر کەسێکە بەر چەکی کیمیاوی کەوتبێت و بۆ خۆی قوربانی چەکی کیمیاوی بێت .

ئەنرات وتوییەتی : من ئەو کەسە نەبوومە فەرمانی بەکارهێنانی چەکی کیمیاویم دابێت . هەفتەیەکە سەیر ئەم خەڵکە دەکات , هەست بە بەرپرسی ناکات , بەو چەکەی فرۆشتوییەتی بەشداری کردووە لە ئازاردانی خەڵکی کورد لە عێراق , ئەنجامی تاوانەکەی ئازاری خەڵکی داوە .

لە یاساکانی حکومەتی هۆڵەندی ئەوە هاتووە , ئەم جۆرە تاوانانە کۆن نابن , ساڵی **1989** ڕای کردووە لە لێپرسینەوە , تاکو ئەو کاتەی سەدام نەڕوخابوو لە عێراق بووە . لەبەر ئەوەی پاسەپۆرتی هۆڵەندی هەیە بۆیە دەبێت لە هۆڵەندە دادگایی بکرێت .

یاسای ساڵی 1952 باسی سزای 30 ساڵ کراوە بەرامبەر بە تاوانبارانی سەرەکی لە ئەنجامدانی جینۆساید , ئەوانەشی هاوبەشیان کردووە , سزای 15 ساڵیان بۆ دیاریکراوە , یاسای نوێش هەمان سزای دیاریکردووە . داوا دەکەین سنورێك بۆ ئەو بازرگانە بێ ویژدانانە دابنرێت .

چی بڵێین بۆ تاوانبارێك دوای کارەساتی هەڵەبجە مادەی کیمیاوی ((تی دی جی)) فرۆشتووە بە عێراق . لە کاتێکدا وڵاتان ویستوییانە جینۆسایدکردنی گەلی کورد ڕابگرن , کەچی ئانرات لەو کاتەدا بازرگانی کردووە بە مەرگەوە .

ڕژێمی عێراق سەدان هەزار کوردی بە زیندویی زیندە بەچاڵ کردووە , بۆیە ئانرات تەنها زیندان جێگەیەتی , داوا دەکەین 15 ساڵ حوکمی بدەن بەرامبەر بە هاوبەشی کردنی لە جینۆسایدکردنی کورددا , داوا دەکەین 15 ساڵ سزای زیندانی بدەن .

هەمان ڕۆژ بە دوری چەند کم یێك لەولای شوێنی دادگاییەکەی ئانراتەوە , میروسلاف برالۆی کرواتی , بە تاوانی پەلامارو کوشتن سزای 20 ساڵ زیندانی بۆ بڕایەوە .